

**СУЧАСНІ ТИПОЛОГІЇ КОНЦЕПТІВ: КОГНІТИВНИЙ,
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЙНИЙ, ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Розглянуто особливості сучасного тлумачення концепту, з'ясовано закономірності класифікаційних підходів до концепту, виявлено напрями співвідношення / неспіввідношення концепту і поняття, концепту і значення, запропоновано класифікацію концептів з урахуванням низки ознак, розглянуто вияви оцінно-аксіологічного, образного, інтерпретативного рівнів концепту, схарактеризовано ступінь кореляції концепту з дискурсом.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, концепт, концептосфера, дискурс, скрипт, фрейм.

The features of the modern interpretation of the concept are considered, the patterns of classification approaches to the concept are clarified, directions of correlation / noncorrelation of the concept and notion, of the concept and value are defined, the classification of concepts taking into account a number of characteristics is offered, the manifestations of evaluative-axiological, the figurative, the interpretative levels of concept are considered, the degree of correlation concept with a discourse are characterized.

Key words: cognitive linguistics, pragmalinguistics, concept, sphere of concepts, discourse, script, frame.

Концепт — глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, він є квантом структурованого знання. Люди мислять концептами, їхня парадигматика виливається у синтагматичні вияви у мовленнєвій діяльності. Упорядкована сукупність концептів у людській свідомості утворює концептосферу свідомості. Концептам здебільшого властивий універсалізм, їхнє вираження не можна обмежити тільки мовою, але остання постає одним із найпотужніших засобів вияву концепту зокрема і концептосфери загалом. Завдяки мові можна простежити закономірності структурації концепту, дозволяє експлікувати його змістові обшири, специфіку змістової ємності концепту. Мовні засоби розкривають ступінь вербалізованості концепту, а через множинність мовно-виявлюваних засобів окреслити закономірності національно-мовного вираження концепту, простежити його частотність і регулярність. У мові концепт індукований через значення, що є одним із його виявів (найрегулярніших і найчастотніших). За своєю сутністю концепт ємніший, ніж значення, має нерегулярні зв'язки зі значенням. Закономірності вербалізації і не вербалізації концепту в мовленнєвих актах визначаються потребами комунікації, що ніякою мірою не мотивоване наявністю / відсутністю концепту в людській свідомості (пор. наявність невербальних (невербалізованих) концептів типу **передчуття**, **небезпека**, **мінімілізація** тощо (за Ю.С. Степановим)). Напрацювання в когнітивній лінгвістиці, зокрема у висвітленні тих чи інших концептів, опис концептосфери загалом актуалізують питання рівнів концептів, типології концептів і структурованості концептосфери.

Метою розгляду є встановлення критеріїв виділення концептів і з'ясування типології концептів з простеженням їхнього співвідношення з когнітивними, культурологічними чи прагматичними виявами. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) простежити еволюцію поглядів на концепт; 2) розкрити особливості структурації концепту; 3) визначити особливості типології концептів з урахуванням когнітивного, культурологічного, прагматичного аспектів.

Новизна аналізу полягає у розкритті співвідношення концептів з мовленнєвими жанрами і виявом взаємодії концептів з етнокультурними напрацюваннями і традиціями. Теоретична ж значущість мотивована не тільки критичними осмисленням різних поглядів на типологію концепту, але й встановленням класифікаційних ознак типології концептів з виявом їхнього співвідношення з відповідними рівнями.

Сучасна лінгвістична наука активно прямує від іманентно мовних пошуків до функційної лінгвістики, прагмалінгвістики і когнітивної лінгвістики. Ця еволюція не постає одновимірною, тому що активізація тих чи інших підходів зумовлювала розвиток і динаміку певних концепцій, витворення і формування синтезованих наукових концепцій на межі гуманітарних наук з домінуванням лінгвістичних постулатів (пор. соціолінгвістика, психолінгвістика, нейропсихолінгвістика, етнолінгвістика і под.). Будь-які нові і новітні методи, підходи і методики не виключають методики структурного аналізу мовної системи загалом (пор., наприклад, метод концептуального аналізу, метод аналізу складників концепту тощо) та окремих її компонентів зокрема. Для розкриття особливостей структурації концепту і витворення концептосфери як сумарної множинності важливим постає визначення окремих величин когнітивної лінгвістики, тому що непоодинокими постають твердження, у яких констатовано: «За **типами** концепти поділяють на: *уявлення; схему; поняття; фрейм; сценарій (скрипт); гештальт*» [Мороз 2010, с. 4]. Не вдаючись у деталі, актуалізованим є питання про те, за якими типами – об'єктивованості, структурованості, регулярності і под. Наведені різновиди концепту справді наявні і вони мають чітке окреслення, тому що скрипт – це фіксована одиниця мовної поведінки, що легко об'єктивно встановлювана. У когнітивній лінгвістиці інколи скриптом вважають різновид фрейма (або різновид **схеми** (у сенсі когнітивної психолоії)), що виконує певне спеціальне завдання в опрацюванні природної мови; певна схема, що виявляє стереотипну зміну подій у звичній ситуації за реконструкцією / конструюванням причиново-наслідкових та інших різновидів відношень. Більшість скриптів засвоювана в дитинстві або внаслідок безпосереднього досвіду, або як спостереження за іншими людьми, їхніми вчинками і відчуття особливостей цих вчинків, пор., наприклад: мало хто стрибав у гірський водоспад (скрипт **водоспад**), але з книг, телевізії, кіно майже всі легко уявляють, що це і яка послідовність дій повинна бути (точками, ключовими моментами скрипту **водоспад** поставатимуть: *гори, вода, висота, стрибок* і т.ін. і водночас вони вимальовуватимуть окремі компоненти перебігу ситуації, якщо осмислюватимуться як такі, що властиві саме **водоспаду**), тобто вони мають відповідні скрипти. Скрипт пов'язаний з приписом, оскільки кожна людина як особистість чинить відповідно певній ролі в тій чи іншій ситуації (іспит з його як мінімум двома компонентами), і ця роль не набута в цій ситуації, а програвана в ситуації як завчасно запланована, підготовлена, прочитана в рамках певної «п'єси». Життєвий досвід – це здебільшого знання, як вчинити в тій чи іншій ситуації, як чинять інші в стереотипних ситуаціях. У цьому разі знання – це і є скрипт. Етнокультурна та соціокультурна специфіка мовної свідомості і комунікативної поведінки передбачають визнання універсальних характеристик людини.

Аналізуючи дискурс, легко можна визначити концепти, типи особистостей, що виявляються в дискурсі. В абстрактному вимірі з визначенням аксіоматики людської свідомості, за В.І. Карасиком, її розгляд має такі позиції: 1) людина взаємодіє зі світом на основі генетично і культурно засвоєного досвіду; 2) останній складає гнучку систему взаємопов'язаних смислів – особисто значущих і ситуативно зумовлених соціальних сутностей; 3) осмислення дійсності є діалектично взаємозв'язаний взаємоспрямований рух – всередину і зовні (інтеріоризація та екстеріоризація); 4) людська свідомість – це частина загальної складної організованої системи (типу ноосфери); 5) людина за своєю природою активна і проєктивна в силу чого розглядає і переживає і реальні, і можливі ситуації; 6) людська свідомість багатовимірна, багатовимірні і складники – ментальні утворення, тому що світ поліпричинний і поліваріантний; 7) людська окремість пояснює наш взаємозворотний рух від системи суб'єктивних уявлень і знань про світ до зовнішнього світу і в

зворотному напрямі, що пояснює обов'язковість постійних змін досвідних одиниць, збережуваних в індивідуальній та колективній людській пам'яті; 8) за своєю суттю людська свідомість всезагальна, відмінності між людьми вторинні [Карасик 2007, с. 7-8].

Для з'ясування специфіки концепту особливо важливим постає розкриття специфіки значення і смислу мовних одиниць. Значення і смисл – змістові характеристики мовної одиниці, де значення постає усталено-стійким мінімумом, у якому виявлювані найважливіші для мовного колективу ознаки предмета або явища; смисл – змістовий варіативний максимум, у якому виявлено суттєві для індивідуума / індивідуумів ознаки. В.І. Карасик пропонує співвідношення між смислом і значенням схематизувати у квадраті з вичленованими чотирма частинами: 1) смисл слова збігається зі значенням (загальновживані слова основного словникового фонду), 2) смисл менший від значення (малопоширені наукові і науково-технічні терміни), 3) смисл слова ємніший, ніж його значення (індивідуально-розширювальний поетичний смисл тощо), 4) смисл слова немає нічого спільного зі значенням (довільне осмислення невідомої словесної оболонки, здебільшого внаслідок недостатньої обізнаності або мовна гра).

У співвідношенні «значення – концепт» В.І. Карасик пояснює концепт через значення слів. У напрямі від концепту до смислу наявне розпредмечування знака як фіксатора досвіду, наявна самоідентифікація людини як мисленнєвого суб'єкта, рух від концепту до смислу не обов'язково супроводжуваний вербально. На підтвердження цієї тези В.І. Карасик наводить приклад слухання фамінорної прелюдії Баха, коли може пригадатися фінальний вимір художнього фільму А. Тарковського «Солярис»: показ океаном-мислителем зустрічі героя з батьком, найдорожчий подарунок, який можна отримати, назавжди попрощавшись з рідною людиною. Така зустріч – це концепт, що немає однослівної вербалізації. Усе це засвідчує неоднорівність зв'язків між мовою і мисленням, тому що мова постає одним із можливих способів фіксації і передачі людського досвіду (теорії комунікації, лінгвокультурології і под.), тому мова – це тільки частина щодо цілого (мислення). Свого часу І.О. Бодуен де Куртене наголошував, що в мові «або мовленні людському виявлювані різні світогляди і настрої як окремих індивідуумів, так і цілих груп людських. Тому цілком правомірно вважати мову особливим знанням, тобто цілком правомірно визнати третє значення, значення мовне, поряд з двома іншими – зі знанням інтуїтивним, спостережувальним, безпосереднім, і знанням науковим, теоретичним» [Бодуен де Куртене 1963, с. 79], що уможливило вирішення саме мовного значення. Інколи констатують, що внутрішньо концепти організовані за польовим принципом, охоплюючи почуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретативне поле. Його структура мотивована когнітивними класифікаторами. Інформаційний зміст концепту охоплює кілька шарів або секторів, що можуть виражатися окремими лексемами чи певним значенням окремих лексем. Так, наприклад, за твердженням Н.А. Паскової, у концепті *жінка* середньо англійського періоду предметно-образний складник охоплює образ коханої та образ жінки в сім'ї (образ дружини, домогосподині і матері), що разом з ядерно-концептуальними ознаками „особа” і „жіноча стать” складають основу концепту. Поняттєвий складник концепту *жінка* формований ядерними і додатковими ознаками. Ціннісний складник цього концепту містить суперечливі судження про жінку із негативною і позитивною оцінкою. Цей складник належить до інтерпретативного / інтерпретаційного поля концепту і розташований на периферії, що не засвідчує його незначущості в полі концепту, а тільки вказує міру віддалення від ядра за ступенем конкретності й очевидності образної уяви [Паскова 2004].

Людський організм встановлює кореляції між середовищем та своїм існуванням, але реагує не на прямі сигнали довкілля, а на змодельований, створений в собі образ світу. Цей образ структурований, така структурація досягається завдяки активній концептуалізації, формуванню над загальних уявлень ментального типу. Якщо істоти утворюють спільноту, то між ними постає структурна взаємосупряжність, що легко

описати як взаємокоординацію між компонентами. Як вважають У. Матурана та Ф. Варела, «унікальність людини є винятковою в соціальній структурній супряжності, здійснюваній через омовлення» [Матурана, Варела 2001, с. 217]. У структуруванні діалогу важливою є принципова комунікативна рівність комунікантів (соціально-статусні приписи тощо також враховуються, але вони є вторинними щодо принципової комунікативної рівності), тому його не можна обмежити тільки передаванням інформації, оскільки важливим постає встановлення спільного смислового поля з відносно стійкими ментальними утвореннями в ньому. Такими стійкими ментальними утвореннями є концепти, які внутрішньо організовані за польовим принципом. Тому в такому полі наявні почуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретативне поле. Структура концепту визначується когнітивними класифікаторами. Інформаційний зміст концепту охоплює кілька шарів або секторів, що можуть виражатися окремими лексемами або певним значенням окремих лексем.

М.Л. Макаров [Макаров 2000, с. 33-40], розмежовуючи інформаційно-кодову, інтерференційну та інтеракційну комунікації, констатує, що перша – кібернетична – модель схематично усталює адресантно-адресатні позиції в інформаційному просторі з оперттям на ідентичні мовні знання, тому що без таких знань зовсім неможливим постає навіть сприйняття інформації, не кажучи уже про її опрацювання. Оскільки рівні людських знань структуровані, виділяють останнім часом відповідно до цих структурних рівнів і типи концептів, пор., наприклад: концепт *буття ознаки об'єкта*, концепт *буття об'єкта*, концепт *інакшобуття об'єкта*, концепт *самостійне переміщення агенса*, концепт *агенса впливає на об'єкт*, концепт *мовленнєвомисленнєва діяльність людини*, концепт *пацієнс переносить стан*, концепт *небуття об'єкта* як вияв синтаксичних концептів простого речення [Волохина, Попова 2003].

Загалом людське буття пов'язане і з адаптацією із середовищем, і з його осмисленням, усвідомленням, і з побудовою власних моделей – реального / ірреального виміру, сама ж людина метафункційна. Повноцінне осмислення її суті неможливе без врахування статусу мови як одного з визначальних складників людського ментально-культурного простору. Розуміння мови як явища культури виявляє питання щодо статусу мови (у комунікативному вимірі – мова повинна розглядатися у причиново-наслідкових інтенціях, де біологічний субстрат кваліфіковано як ієрархічно вершинний статус, як один із параметрів людської сутності). У біологічній ретроспективі і перспективі актуальним постає демінування земного буття та віднесення його до певної системи вищого порядку. Поза цим людина постає як самодостатня сутність, вершина творіння. Когнітивна теорія постала як спосіб осмислення наявності / відсутності ярусу ідеальних феноменів – феноменів свідомості. За твердженням Стівена Пінкера, «мова – це складна, спеціалізована навичка, що доволі розвивається в дитині і не вимагає усвідомлених зусиль або систематичних настанов» [Пінкер 2004, с. 11], на підтвердження чого автор наводить приклади наявності Універсальної Граматики (пор. спроби багатьох лінгвістів Середньовіччя створити універсальну граматику, різноманітні теорії генеративістів; у цьому плані осібно стоїть Граматика Пор-Рояля [Арно, Лансло 1991] як яскравий приклад всезагальної граматики), подібність граматичних структур у різних креольських мовах, у дітей, що формуються в різних лінгвокультурах, внаслідок чого автор констатує: «якщо мова – це інстинкт, то для неї властивою є наявність у мозкові певної ділянки і, можливо, навіть спеціальних генів, що уможлиблюють запуск цього інстинкту» [Пінкер 2004, с. 36], тому мовний інстинкт – це «не вияв загальної здібності до знакового позначення: трирічна дитина – геній у граматиці, але не розбирається в мистецтві, релігійній іконографії, знаках дорожнього руху» [Пінкер 2004, с. 11]. Теза про мову як інстинкт відома ще від Чарльза Дарвіна. У такому разі – якщо існує унікальний єдиний людський рід, повинна існувати й універсальна мова, що складає основу будь-якої конкретної мови, своєрідний ментальний код (ментакод). У багатьох працях Н. Хомського наголошено, що граматичний ген – це природжена можливість людського організму

продукувати (генерувати) синтаксичні структури, трансформувати інформацію, що не зовсім корелює з аксіомою «У розумі наявне тільки пізнаване через відчуття». За С. Пінкером, граматики складає «протокол передавання даних як поєднання слуху, мовленнєвого апарату та розуму... Він не може пристосуватися до жодного з них, повинен мати власну абстрактну логіку» [Пінкер 2004, с. 113]. Це дозволяє авторові граматичний ген дефінувати функційно – кібернетично, хоча його місцезнаходження в хромосомі залишається невиясненим, не розкритим є і його вплив на структуру мозку [Пінкер 2004, с. 309]. Як продукт людської еволюції мова має стиснутий, і розширений коди спілкування, з-поміж яких, за Б. Бернштейном, стиснутий / скорочений код (restricted code) використовується у побуті, а розширений код (elaborated code) вживається у розмовах на абстрактні теми та засвоюється тільки за спеціального вивчення (наприклад, у школі). У мові чітко виявлюваним постає продукт біологічної спадковості і зумовлюваний культурою компонент (за В.І. Карасиком), обидва з них легко розпізнати в структурі концепту. Так, критеріями культурної значущості концепту є прецедентність, частотність, культурне напрацювання і запитуваність у сучасних умовах спілкування. У цьому розрізі сакраментальним є врахування особливостей взаємозв'язку мови і мислення, що неодноразово розглядалося лінгвістами (В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Е. Сепір, Б. Уорф та ін.). Значної популярності набула гіпотеза Е. Сепіра та Б. Уорфа, розглядаючи яку, С. Пінкер наголошує, що 1) її основу складає отождолення мислення і мови; 2) Б. Уорф не вивчав народність апачів і його твердження щодо їхньої психології ґрунтуються лише на граматиці їхньої мови, а особливості їхнього мовлення загалом не простежувалися; 3) Б. Уорф наводить приклади речень мовою апачів у дослівному перекладі, що засвідчує їхню недолугість, бо на це спрямований такого ґатунку переклад; 4) поширене твердження про сотні слів на позначення снігу в ескімоській мові є антропологічною містифікацією; 5) навіть за наявності в певній культурі більшої кількості коренів на позначення певних предметів не виступає достатнім аргументом для висновків про психологію народу [Пінкер 2004, с. 47-56]. Там самим наголошено, що аналіз будь-яких мовних реалій слід робити обережно, не перебільшуючи її не применшуючи не тільки впливу мови на мисленнєвий потенціал людини, відповідного культурно-мовного середовища, у рамках якого вона формується.

Ні для кого не секрет, що існують поведінкові патерни, усталені в культурі і суттєві для розуміння інших людей у міжкультурній комунікації (підтвердження цього легко віднайти шляхом порівняння усталених форм привітання (у мовленнєвих актах – це акція і реакція) навіть близькоспоріднених мов і культур, не кажучи уже про віддалені, різноструктурні (привітання в українській, чеській, арабській (сирійській) мовах [Заза 2010]). Особливості граматичних категорій можуть поставати наріжним каменем для вияву певних поведінкових стереотипів, що належним чином втілені в лексичних значеннях, у фразеології, у прецедентно-текстових реаліях, у поведінкових рефлексів (свого часу І. Бодуен де Куртене говорив про надмірну сексуалізованість граматичного роду в слов'ян). Розмаїття найменувань у певній мові слід враховувати, але не можна тільки на цьому ґрунтувати свою теорію. Так, за твердженням, С. Пінкера у мові ідиш наявна значна кількість найменувань *простака*, але їхню наявність важко кваліфікувати в культурно-ментальному аспекті. Усі ці найменування засвідчують вербалізовану площину відповідного концепту, але внутрішня структура такого концепту може бути розкритою тільки шляхом занурення в еволюційну природу різноманітних нерівно рядних нашарувань тощо. У сучасній лінгвоконцептології усталились різні розуміння самого концепту, сукупності концептів (концептосфери) і спроби класифікувати концепти за тими чи іншими критеріями, класифікаційними ознаками.

Суттєвим у розумінні концепту, його диференційних і кваліфікаційних ознак є розмежування концепту і поняття, концепту і значення, концепту і смислу. У сучасних студіюваннях концепту усталилося кілька підходів до його дефінування: 1) поняття – це думка / уявлення про предмети і явища, що узагальнює їхні спільні і характерологічні

ознаки, концепти – це насамперед ідеї, що охоплюють і абстрактні, і конкретно-асоціативні, й емоційно-оцінні, й емоційно-узагальнювальні ознаки, тому «концепти не тільки мисляться, вони переживаються» [Степанов 1997, с. 41]; 2) концепт – це точка перетину між культурним світом та світом індивідуальних смислів, це «згусток культури у свідомості людини і те, яким шляхом людина входить у культуру» [Там само, с. 41-42], як вона її сприймає і переживає, входить у неї, історія поняття, його зміст; 3) концепт – це заступлення слова в індивідуальному баченні і у відповідному контексті [Лихачев 1997, с. 281], особисте осмислення, інтерпретація об'єктивного значення і поняття як змістового мінімуму значення, власне насичення та інтерпретація; 4) концепт – це реально наявне в людській свідомості динамічне перцептивно-ментально-афективне утворення, чим суттєво відрізняється від поняття і значення як елементів наукового опису [Залевская 2001, с. 39]; 5) концепт – це напрацьоване на ґрунті життєвого поняття абстрактне наукове поняття [Соломоник 1995, с. 246]; 6) поняття – це те, про що люди домовляються, їх люди конструюють для витворення «спільної мови» в обговоренні проблем; концепти існують як даності, їх люди реконструюють з певним рівнем впевненості / невпевненості [Демьянков 2001, с. 45]; 7) концепт – сутність поняття, виявлювана у своїх змістових формах – образі, понятті, символі; поняття виступає наближенням до концепту, це вияв концепту в одній з його змістових форм; концепт – і ментальний генотип, і атом генної пам'яті, і архетип, і першообраз тощо [Колесов 2004, с. 19-20]; 8) поняття (*intellectus*) пов'язано з раціональним знанням (розумінням), концепт (*conceptus*) – довільне вивищення духу, розуму, спроможного творчо відтворювати смисли (Абеляр, цит. за: [Воркачев 2004, с. 16]); 9) концепти – це смислові кванти людського світобуття, що залежно від умов і потреб перетворюються у відповідні спеціалізовані формоутворення, «гени культури» як складник культурного генотипу; 10) концепти – це узагальнений вияв структурування світу і вияв останнього в ментальному просторі індивідуума, соціуму тощо; атом пам'яті з поступовим нашаруванням у ньому відповідних образних узагальнень, функцій них специфікацій, культурних традицій та аксіологічних настанов. Концепти постають як самоорганізувальні інтегративно-кумулятивні функційно-системні багатовимірні (три-, чотири- і більше вимірні) ідеалізовані формоутворення, що мають опертям поняттєвий (власне-поняттєвий, передпоняттєвий, псевдопоняттєвий) ґрунт, усталені в значенні певного знака: наукового терміна чи загальноновживаного слова, фразеологізму, ускладненої лексико-семантичної структури, невербального (квазіпредметного) образу, або опредметненої (квазіопредметненої) дії тощо (див., наприклад: [Ляпин 1997, с. 16-18]). Аналіз наявних підходів (узагальнено в першому - дев'ятому), їхня неподібність дозволили В.І. Карасику констатувати, що в людській свідомості надважливими постають діади „культурно генне – культурно набуте”, „зорієнтоване на смисл – зорієнтоване на значення”, „емоційне – раціональне”, „індивідуально-особисте – колективне, групове”, „об'єктивне, онтологічне – гносеологічне, змодельоване, модельоване”, „життєве, узвичаєне – наукове”, „реконструйоване – конструйоване”, „сутність – явище”, „інтегроване – диференційоване”, „плинне – відносно стійке” і под. Цей перелік з очевидною силою показує, наскільки нерівнорядним постає розуміння і тлумачення концепту і наскільки суттєвою є опозиція в кожній діаді. У цьому сенсі поняття – це один з модусів концепту, один із суттєвих модусів.

До встановлення концепту, його вияву існує кілька напрямів, з-поміж яких важливими є – 1) визначення концепту дискурсивно (через поняття, етапні, покрокові міркування, де кожен наступний крок засвідчуватиме ускладнення концепту не тільки структурно, але й рівнево); 2) з'ясування концепту недискурсивно (через образ, символ, емоцію і под.). Загальнопостулатна характеристика концепту повинна охоплювати не тільки суто зримі, експліковані компоненти, але й імпліковані, глибинно сутні (до останніх належать, поза всяким сумнівом, передсвідомі, позасвідомі величини).

За своєю іпостассю, концепти – це ментальні утворення, основним виявом яких постають збережені в людській пам'яті в тих чи інших стереотипах усвідомлювано-типізовані фрагменти досвіду, що уможливорює передання інформації про них іншим. Культурна напрацьованість і значущість концепту досить легко простежуються через 1) семантичне поле концепту (пор., наприклад концепти *кохання, щастя, доля, душа* (див. працю [Скаб 2008, с. 123-234, 237 і далі]) в українському національно-мовному просторі); 2) формування навколо певного слова фразеологічної сім'ї; 3) кількісно частотне входження слова у прислів'я, приказки, вислови, тексти популярних пісень, назви книг, часописів тощо [Вежицкая 2001, с. 126-147].

У концептах знаходять свій вияв образно-перцептивні, поняттєві та емоційно-ціннісні параметри узагальненого світосприйняття та світоосвоєння. Особливо важливим є показник прецедентності(еталонності) концепту – його пізнавальна значущість, емоційна виявлюваність, надособистісність, регулярно відновлюване звернення до концепту у мовній діяльності людини (пор. концепти *правда, життя, буття, кривда, страдництво* і под.). Концепти є надзвичайно рухливими утвореннями, тому їх важко і складно засвідчити у словниках, підтвердженням постає їхня багатовимірність. Сучасна лінгвоконцептологія оперує кількома суттєвими підходами класифікації концептів, хоча кожний з них не постає всеохопним і вичерпним, що мотивовано певною невловністю концептів, почасти невербалізованістю тощо. **За одним з підходів**, основною постає очевидна / прихована орієнтованість концептів на мову (вираження і вияв концептів мовними засобами), що дозволяє розмежовувати *предметні, ознакові, подійні* концепти (пор. теоретичні підходи до частиномовної класифікації, що може охоплювати від чотирьох основних частин мови до двадцяти п'яти і більше (погляди О. Єсперсена, Ш. Баллі, В. Виноградова, І. Вихованця, О. Кубрякової та ін.)). **Основу іншого класифікаційного розуміння концептів** складає когнітивна психологія з її оперуванням відповідними моделями психологічної діяльності, коли осмислені фрагменти реальності співвідносяться зі сценаріями, схемами, фреймами, гештальтами, слотами. У цьому разі наявне фрагментування дійсності і вияв останніх у відповідних уявних структуруваннях. Зручними постають у такому розумінні тлумачення тих чи інших моделей породження, наприклад модель породження І. Шлезінгера (I.M. Schleisinger) ґрунтується на тому, що основу породження складає найпростіша семантична пара. Так, основою висловлення *Mary hat a little lamb* є уява про співвідношення «власника» та «майна» (посесивні відношення), а з ягням корелює ідея маленького розміру, що загалом охоплює взаємопов'язані характеристики (посесивні відношення і зв'язок предмета та його розмірів) – «протOVERбальні елементи» (І. Шлезінгер). Такі елементи ґрунтуються на невербальних когнітивних структурах, що переходять у протOVERбальні внаслідок добору мовцем з банку знань відповідних вербальних наповнювачів (за [Красных 2001, с. 110-112]), що складає один з рівнів концепту. Ще **один підхід** має основою ціннісно аксіологічний складник концепту і ґрунтується на естетичних та етичних категоріях у силу того, що оцінний складник концепту, визначуваний культурними цінностями, має директивний вияв. Його вияви постають обов'язковими і регулярними, належачи тих, що усталено моделюють поведінку і складають основу етномовних стереотипів, пор., наприклад: моделі привітання в симетричній, асиметричній ситуації початку комунікативного контакту (вікові, соціальні, статусні, гендерні тощо виміри) Це дозволяє виділяти **телеонімні** концепти [Воркачев 2003], пор., наприклад, цінності типу *краса, кохання, добро, щастя* з домінуванням оцінного складника і нетелеонімні (*порада, прохання, привітання* та ін.) концепти, де оцінний складник (ширше аксіологічний) ускладнений різними відтінками. Останні диференційовані на регулятивні (*пунктуальність, щедрість, нищість* тощо – оцінний складник постає значущим) / нерегулятивні (*війна, мандрівка, образа* і под. – оцінний складник є фоновим і ускладнений певними нашаруваннями, ознаками) ментальні утворення. Ще **один підхід** до класифікації концептів має підґрунтям дискурс, з якого вичленовуються / встановлюються

відповідні концепти. Це досить нерівнорядний підхід, що визначає проблемністю кваліфікації самого дискурсу і визначення різновидів дискурсу. У його рамках розрізняють художні і повсякденні концепти, інституційні концепти (пор. у цьому розрізі відповідну диференціацію мовленнєвих жанрів, що також можуть інституційними і неінституційними) – дипломатичні, спортивні, педагогічні тощо. Динаміка концепту, його еволюція зумовлює ще **один підхід** до його розгляду – „динаміко-статичний” з розмежування стійких і перемінних (витрачуваних – типу *скромність* і народжуваних – типу *екологічна безпека*), споконвічних (*мудрість* тощо) та запозичених (*дифамація, піар* і под.) концептів. Так, наприклад, концепт *дифамація* (англ. defamation – брехня, неправда) – це поширення даних, що принижують кого-небудь, у своїй основі є неправдивими. Нанесення шкоди репутації якої-небудь особи шляхом наклепницьких, брехливих, неправдивих висловлень, що характеризують певну людину як таку, яку можна зневажати, насміхатися, ненавидіти, висміювати, піддавати повному ostracism. У межах права Великобританії і США диференційовані письмовий й усний наклеп, тобто приписування кому-небудь певного факту (*Сусідка обікрала мене*), образа – оцінна нефактуальна кваліфікація (Вона – злодійка) і под. (див.: [Палашевская 2001; Карасик 2004, с. 216-218]). Поступово цей концепт «укорінюється» в українському національно-ментальному просторі, набуваючи відповідної структурованості, цінності і виявляючи свою регулярність, значущість тощо. Його актуалізованість привносить нові силові потуги у правову сферу, зокрема в принципи морально-етичного права.

Наявний **також класифікаційний підхід**, за яким виділення концепту з тим чи іншим оцінним складником ґрунтується на відповідному колі осіб, об'єднаних такою оцінкою – це *загальнлюдські, загальноцивілізаційні, етнокультурні, регіональні, макрогрупові, мікрогрупові та індивідуальні* концепти. Така класифікація постає досить прозорою та уможлиблює поетапне ієрархічне (згори до низу) простеження смислової конкретизації концептуального змісту і протиставлення національно-специфічних і національно-нейтральних, соціально-особливих і соціально-нейтральних концептів, регіонально-забарвлених і регіонально-нейтральних концептів.

Особливістю ще одного **класифікаційного підходу** до концептів є суто тематизований принцип і диференціація концептів на *емоційно-чуттєві* (емоційно-фізичні, емоційно-психічні і под.) і *комунікативні, гастрономічні* та інші. Така класифікація є відкритою, тому що перелік тем складно до кінця окреслити, але внутрішньотематична класифікація цілком можлива і постає відносно закінченою у кожному різновиді, у чомусь нагадує закономірності гіперон-гіпонімічних відношень.

Не менш значущим виступає **спроба у змістовому плані концепти класифікувати** на *ментально оцінні вияви предметів, дій, подій і якостей* [Карасик 2004, с. 220-222], пор., наприклад, дії – це стереотипи мовленнєвої і не мовленнєвої поведінки, де особливого вияву постає евфемізація, за допомогою якої приховується вульгаризація, асоціація з вульгаризацією (дослівний переклад англійського *I did it!* – *Я зробив це!*, що в українській мові має образно імплікований відтінок евфемізації (приклад з [Карасик 2004, с. 220]). Підхід від мовних структур уможлиблює вирізнення синтаксичних концептів [Волохина, Попова 2003], що має основою розгляд синтаксичної побудови як знакової з власним означуванням – синтаксичним концептом, тому що в мові наявні символи (лексеми) та операції над / з ними – грами, що складають структурну схему синтаксичної конструкції. Операції виявляють відношення між символами, виявляють денотативну ситуацію – пропозицію (за [Волохина, Попова 2003, с. 5]), у якій немає ні головних, ні другорядних членів (див.: [Шульжук 2004]), немає формальної структури, тому що це суто смисловий концептуальний набір компонентів, які мовець намагається вербалізувати (діяч, дія, інструмент, об'єкт дії, час, простір з їхнім внутрішнім членуванням тощо) (за Г.А. Волохіною, З.Д. Поповою). Це мотивовано тим, що «типові ситуації» виявляють комунікативний і когнітивний досвід народу в узагальненому вигляді, постаючи «мисленнєвими шаблонами» в плані змісту синтаксичних моделей з

відповідними компонентами виявлюваної ситуації. Пропозиція існує у розмаїтій сукупності власного вираження, у сукупності конкретних висловлень з актуалізацією того чи іншого компонента, з відповідним фокусом у комунікації.

Усі проаналізовані класифікаційні підходи не заперечують один одного, а лише доповнюють, наголошуючи відповідні суттєві ознаки концептів: 1) поняттєві складники; 2) образні складники; 3) ціннісні складники (ширше – аксіологічні); 4) дискурсивну зумовленість і мотивованість; 5) статичність; 6) динамічність; 7) варіативність; 8) інваріантність; 9) тематичне закріплення; 10) регулятивність; 11) значущість; 12) національно-культурне навантаження; 13) інтерпретативність і под. Сукупне врахування цих ознак значною мірою привідкриває надактуальне питання відмежування концептів від не-концептів (пор.: *справедливість, добро, краса, істина, щастя, мудрість, ненависть* та ін. – концепти; *катет, хустинка* і под. – не-концепти) і встановлення вичерпно кваліфікаційних параметрів „концепту концептів” як метанаукового поняття. У цьому разі кожний дослідник встановлює власні основи, власне підґрунтя для класифікаційної ієрархії / системи з опертям на ті чи інші уже відомі підходи. Тому інколи можна зустріти поняття типу „лексичний концепт” [Бессонова 2002, с. 46], хоча не зовсім зрозуміла його дефініція. Якщо виходити із тлумачення концепту, запропонованого О.Д.Кубряковою у відомому „Кратком словаре когнитивных терминов” [Кубрякова 1996, с. 90], яка має на увазі під ним «термін, який служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці», то зовсім не зрозуміло, як використовуване поняття співвідноситься із наведеною дефініцією, тому що лексеми виявляють образи речей, понять, явищ тощо, постаючи основними виразниками концептів. Щоправда, поняття концепт, попри усі проаналізовані класифікації і дефініції, не належить сьогодні до суворо детермінованих, тому що, за твердженням Жіля Дельоза і Фелікса Гваттарі, „кожен „концепт повинен розглядатися як точка збігу, згущення і накопичення своїх складників. Концептуальна точка постійно перебігає складниками, рухається вниз і вгору. ... Внутрішньоконцептуальні відношення мають характер не включення і розширення, а винятково впорядкування, і складники концепту не бувають ні постійними, ні змінними, а всього-на-всього *варіаціями*, впорядкованими за сусідством. Вони процесуальні, модулярні. Концепт тієї чи іншої птахи – це не її рід або вид, а композиція її станів, забарвлення і співу; це щось нерозрізняване, не стільки синестезія, скільки синейдезія. Концепт – це гетерогенеза, тобто впорядкування складників за сферами сусідства. Він ординальний, він являє собою інтенціонал, наявний у всіх його складниках” [Делёз, Гваттари 1998, с. 31]. Уживання ж терміносполуки „лексичний концепт” не видається коректним, тому що лексичний рівень постає одним із виразників концепту, як і поняття синтаксичний концепт, тому пропозиція окреслює смисловий інваріантний концептуальний набір компонентів, виявлюваних на синтаксичному рівні найпослідовніше, пор. концепт *небуття об'єкта* (ситуації «*небуття об'єкта в світі*», «*небуття об'єкта для впливу агенса*» та ін.).

На підтвердження sacramentalної опозиції „добре – зло”, наявної в багатьох мовах (а можливо, й універсальної), інколи наголошують на тому, що за словниковими даними більшість у цій опозиції складають елементи злого (76 %), це зокрема стосується і слов'янських, і германських, і романських мов (О.Л. Бессонова та ін.). Якщо виходити із прокоментованого, то легко простежити, що сучасні дослідження концептів у певному сенсі поглиблюють попередні студіювання лексико-семантичних, тематичних груп (середина ХХ століття), оскільки передбачають ґрунтовний розгляд концепту як особливого узагальнювального вияву відповідної семантичної групи, пор., наприклад, концепти типу *рух, добро, мовленнєва діяльність* (за В.І. Карасиком), хоча в цьому разі суттєвим постає врахування особливостей фреймового моделювання значень, вияв

загальнолюдського та етноспецифічного, почасти регіонально / корпоративно особливого у мовній свідомості (підтвердженням цього може поставати аналіз концепту *долі* в російському і китайському мовно-культурних просторах [Аошуан 2004, с. 147-161]).

Важливим постає встановлення диференційних параметрів концепту, який слід витлумачувати як багатовимірне ментальне утворення з наявними в ньому образно-перцептивним, поняттєвим та ціннісним складниками. Така дефініція постає ємною і виявляє особливості структурації концепту. На сьогодні усталеними є розбіжності в розумінні концепту в когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурній лінгвістиці, тому що для першої концепт – це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і ментальної мови (*lingua mentalis*), усієї картини світу (швидше когнітивної), виявлюваної в людській психіці (за О.С. Кубряковою [Кубрякова 1996, с. 90]). Подібна дефініція містить у собі простеження напрямів опрацювання інформації від сенсорних сигналів до ментальних окреслень (образів, прототипів, пропозицій, фреймів, скриптів, сценаріїв тощо), тому концепти є незалежними від мови, значна частина з них об'єктивована мовою, але наявні такі, що і не виявлювані в мові, хоча найсуттєвіші, домінантні концепти вичерпно мовно-об'єктивовані. У лінгвокультурологічних студіюваннях концептами постають такі утворення, що найадекватніше характеризують певну культуру, вичерпно окреслюють її специфіку. Суттєвим у цьому розрізі постає, наприклад, простеження особливостей концептів типу *«так зване „наукове“», «так зване „художнє“»,* з одного боку, і найбільших концептів без імені (пор.: концепт як *передчуття*; концепти як *неодобрюване, осуджуване, забороноване* тощо), антиконцептів (пор.: *антигерой, антивірш, антиестетика, антипоезія* та ін. (див.: [Бирюков 2006]), невербалізовані концепти типу *граничної мінімалізації концепту – „прозорість знака”* в Ю. Степанова [Степанов 2007а, с. 155-197], з іншого. У широкому сенсі, усі концепти людини постають культурними, а у вузькому – поведінкові, оцінні, естетичні та інші норми визначають саме культурні концепти. За В.І. Карасиком, когнітивні концепти виступають індивідуальними змістовими ментальними утвореннями, що структурують і реструктурують довкілля, а культурні концепти є колективними змістовими ментальними утвореннями, які фіксують своєрідність відповідної культури [Карасик 2007, с. 33]. Культура фіксована в різноманітних формах, з-поміж яких мові належить чільне місце, культура виявлювана у мовній свідомості, мовленнєво-комунікативній поведінці, що найповніше спостережувана в дискурсі, тому важливим є протиставлення лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів [Воркачєв 2002], де перші окреслюють рух від людини до культури, а останні – від культури до людини. Такі напрями руху значною мірою корелюють з підходами „від функції до форми” і „від форми до функції” у функційній лінгвістиці, де вихідними постають поняттєві категорії (І.І. Мещанінов, О.В. Бондарко, Н.О. Слюсарєва, І.Р. Вихованець та ін. [Загнітко 2009; Краснобаєва-Чорна 2009]).

Параметричність / непараметричність ментальних виявів протиставляє усі концепти змістово, де перші є універсальними, загальнолюдськими класифікаційними величинами типу *простір, час, кількість, якість* тощо, а непараметричні охоплюють предметно-змістові. Так, наприклад, свого часу І. Ньютон обґрунтував концепцію „істинного часу” – субстанційну концепцію часу, за якою: «Абсолютний, істинний, математичний час сам собою і за своєю сутністю, поза відношенням до чого-небудь зовнішнього, плине розмірено і по-іншому називається тривалістю» [Ньютон 1915, с. 30], а за реляційною концепцією, що розвивалась І. Кантом, викінченою ж постала в А. Ейнштейна, час є системою і для того, щоб «надати поняттю часу фізичний смисл, необхідні певні процеси, що уможливили б встановлення зв'язку між різними точками простору» [Ейнштейн 1966, с. 24], що у своїй цілісності і формує універсалію часу (загальнолюдський концепт *час*), пор. *Час рікою тече* і под. Ціннісний компонент таких концептів є адгерентний (не інгерентний (не внутрішньо притаманний), поняттєвий компонент виступає багатовимірним знанням про неспостережувані речі. Зводити такі

концепти до ємності понять не можна (актуалізованим є розмежування поняття, образу і цінності, тоді перші – це параметричні концепти, а образи і цінності – непараметричні), швидше слід наголосити на перетворюваності (транслятованості) концепту (за С.Х. Ляпінім). У такому постулюванні концепт виступає точкою в мережі пізнання, що поєднує особистісні і культурно-громадські смисли, смислові сфери досвіду, різні знання та переживання. Подібне тлумачення об'єднує параметричні і непараметричні концепти. Лінгвокультурна особливість аналізованих концептів виявлювана в закономірностях конкретизації тих чи інших структурних величин у рамках певної культури, етносу, особливостях вияву в окремій мові (пор., наприклад, розгляд концепту *блазень* у російській, англійській і французькій культурно-мовних традиціях [Мороз 2010]; цей концепт корелює і водночас дистанціюється з концептом *дурень* з його міфологічною, ідейною, побутовою моделями [Бусурина 2003, с. 15-17]; їхнє дистанціювання зумовлене кількома чинниками, з-поміж яких суттєвим постає пізніша поява, формування і структурування концепту *блазень* з його особливостями оцінного, інтерпретативного шкалювання).

Однією з найважливіших ознак категорійного статусу концептів виступає їхня антиномічність, бінарна опозиція як конститутивна ознака концепту. У параметричних концептів бінарності властива або уточнюваність, або конкретизація, або розширення тощо в діалектичному / логічному аспектах: *життя – смерть, воля – рабство* і под.

Непараметричні концепти, що охоплюють певні морально-естетичні принципи і настанови відповідної культури й етносу (пор., наприклад, домінування агентивності, пріоритет права в англomовному світі тощо), диференційовані на регулятивні (домінує в структурі акціологічно-ціннісний компонент: *щастя, щедрість, відвага* і под.) і нерегулятивні (переважає синкретично-ментальний вияв, концепти типу *здоров'я, мандрівка* та ін.). У складі концептів-регулятивів виділяють: телеонімні концепти – «вербалізовані смисли, що мають опертям духовну культуру і постають для людини сенсом життя» [Воркачєв 2003, с. 4], виявляючи особливості ментальності народу або окремої групи в його складі, див, наприклад, особливості вияву концепту *душа* в українському національно-мовному просторі [Скаб 2008]. У концептах-нерегулятивах також виявлювана національно-етнічна специфіка, але вона постає в них зв'язано: концепти типу *надія, заздрість, горе* тощо. За ступенем поширення концепти-регулятиви і концепти-нерегулятиви диференційовані на *універсальні (загальнолюдські)* (*істина, добро, час, краса* і под.), *етноспецифічні* (*доля, душа, печаль* [Вежбицкая 1996] та ін.), *конфесійнозумовлені* (*дух, традиція* і под.), *соціовластиві* (*вишуканість, інтелігентність* і т. ін.), *індивідуальні* (поширені в художніх, філософських, есеїстських текстах: *Нахабство – завжди зі мною; Нахабство – розлога надія* (Дж. Кардано).

Сучасне розуміння концепту, його структури, співвідношення з мовними одиницями має опертям тривалу традицію розгляду та аналізу мовних одиниць крізь призму логічних категорій і не може поставати в одну мить викінченим і довершеним. Незаперечним є факт спільності і відмінності тлумачення концепту в суто когнітивному і культурологічному аспектах, врахування низки ознак концепту за особливостями його вияву, змісту, структури, ступенем вербалізації, можливостями вербалізації / невербалізації, співвідношенням з усталеними моделями і стереотипами, закономірностями регулярності, соціумної стратифікації і значущості та інше виявляють значущість і важливість перспектив опрацювання проблеми класифікаційних типологій концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аошуан Т. Китайская картина мира: Язык, культура, ментальность / Т. Аошуан. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 240 с.

2. Арно А., Лансло К. Всеобщая рациональная грамматика (Грамматика Пор-Рояля) / Пер. с фран. Ю.С. Маслова, Е.Д. Панфилова, М.В. Гординой. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1991. – 128 с.
3. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерний підхід : дис. ... д-ра філол. наук / О.Л. Бессонова. – Донецьк, 2002. – 396 с.
4. Бирюков С. Формообразующие стратегии авангардного искусства в русской культуре XX века (Авангард : модули и векторы) / С. Бирюков. – М.: Вест-Консалтинг, 2006. – 351 с.
5. Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т.1 – 384 с.; Т.2 – 391 с.
6. Бусурина Е.В. Взгляд на культу рему дурак как на ключевое слово русской культуры / Е.В. Бусурина // Современные подходы к интерпретации текста : материалы межвуз. конф. (С.-Пб., 13–14 мая 2002 г.). – СПб.: Академия гуманитарного образования, 2002. – С. 15-17.
7. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая. – М.: Школа «Языки славянских культур», 2001. – 407 с.
8. Волохина Г.А., Попова З.Д. Синтаксические концепты русского простого предложения. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2003. – 194 с.
9. Воркачѳев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачѳев. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
10. Делѳез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия / Ж. Делѳез, Ф. Гваттари. – СПб., 1998. – 196 с.
11. Демьянков В.З. Понятие и концепт в художественной литературе и научном языке / В.З. Демьянков // Вопросы филологии. – 2001. – №1. – С. 35-47.
12. Демьянков В.З. Лингвистическая интерпретация текста: универсальные и национальные (идиоэтнические) стратегии / В.З. Демьянков // Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / Отв. ред. Е.С. Кубрякова, Т.Е. Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 48-61.
13. Загнітко А. Шляхами слова : науково-популярне видання / А. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 339 с.
14. Заза Ю.Я. Регістрові характеристики ситуації початку комунікативного контакту (на матеріалі української, чеської й арабської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2010. – 19с.
15. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А.А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С.36-44.
16. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / А.А. Залевская. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
17. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
18. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
19. Колесов В.В. Язык и ментальность / В.В. Колесов. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. – 240 с.
20. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Сучасна концептологія : концепт *життя* в українській фраземіці : монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 201 с.
21. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
22. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е.С. Кубряковой / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 246 с.
23. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 280-287.
24. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Вып.1. – Архангельск: Изд-во Помор. ун-та, 1997. – С.11-35.
25. Ляпин С.Х. Концептологическая формула факта / С.Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Вып. 2. – Архангельск: Изд-во Помор. ун-та, 1997. – С.5-71.
26. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
27. Матурана У.Р., Варела Ф.Х. Древо познания. Пер. с англ. / У.Р. Матурана, Р.Х. Варела. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.

28. Мороз А.А. Концепт блазень у російській, англійській і французькій культурно-мовних традиціях (на матеріалі романів Ф.М. Достоевського „Брати Карамазови”, Д. Голсуорсі „Сага про Форсайтів” і О. Дюма „Графиня де Монсоро”) : автореф.дис. ... канд. філол. наук / А.А. Мороз. – Донецьк, 2010. – 20 с.
29. Ньютон И. Математические начала натуральной философии / И. Ньютон. – Пг., 1915. – 267 с.
30. Палашевская И.В. Концепт «закон» в английской и русской лингвокультурах : автореф.дис. ... канд. филол. наук (И.В. Палашевская. – Волгоград, 2001. – 24 с.
31. Паскова Н.А. Концепт «женщина» в текстах среднеанглийского периода (опыт семантической реконструкции на основе приведений Дж. Чосера) : автореф. ... канд. филол. наук / Н.А. Паскова. – Иркутск, 2004. – 18 с.
32. Пинкер С. Язык как инстинкт. Пер. с англ. / С. Пинкер. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 456 с.
33. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія / М.В. Скаб. – Чернівці: Рута, 2008. – 360 с.
34. Соломоник А. Семиотика и лингвистика / А. Соломоник. – М.: Молодая гвардия, 1995. – 352 с.
35. Степанов В.Н. Provocativный дискурс социально-культурной коммуникации / В.Н. Степанов. – СПб.: Роза мира, 2003. – 263 с.
36. Степанов Ю.С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца 20 века: сб. статей. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 35-73.
37. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
38. Степанов Ю.С. Характеры народов в зеркале их собственных языков (Юбилейные заметки к 70-летию факультета иностранных языков Харьковского национального университета) / Ю.С. Степанов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – № 471. – 2000. – С. 250-254.
39. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
40. Степанов Ю.С. «Понятие», «Концепт», «Антиконцепт». Векторные явления в семантике / Ю.С. Степанов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : сб. науч. тр. М.- Калуга: Эйдос, 2007. – С.19-26.
41. Степанова Е.Д. Прагматические особенности коммуникативного акта «кредитный договор» в экономическом дискурсе (на материале английского и русского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е.Д. Степанова. – Иркутск, 2006. – 24 с.
42. Стернин И.А. Русский речевой этикет / И.А. Стернин. – Воронеж: Воронеж. обл. ин-т повышения квалификации и переподготовки работников образования, 1996. – 128 с.
43. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С.58-65.
44. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 2001. – 252 с.
45. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник / К.Ф. Шульжук. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 408 с.
46. Эйнштейн А. Собрание научных трудов. – Т. 2. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1966. – 542 с.